

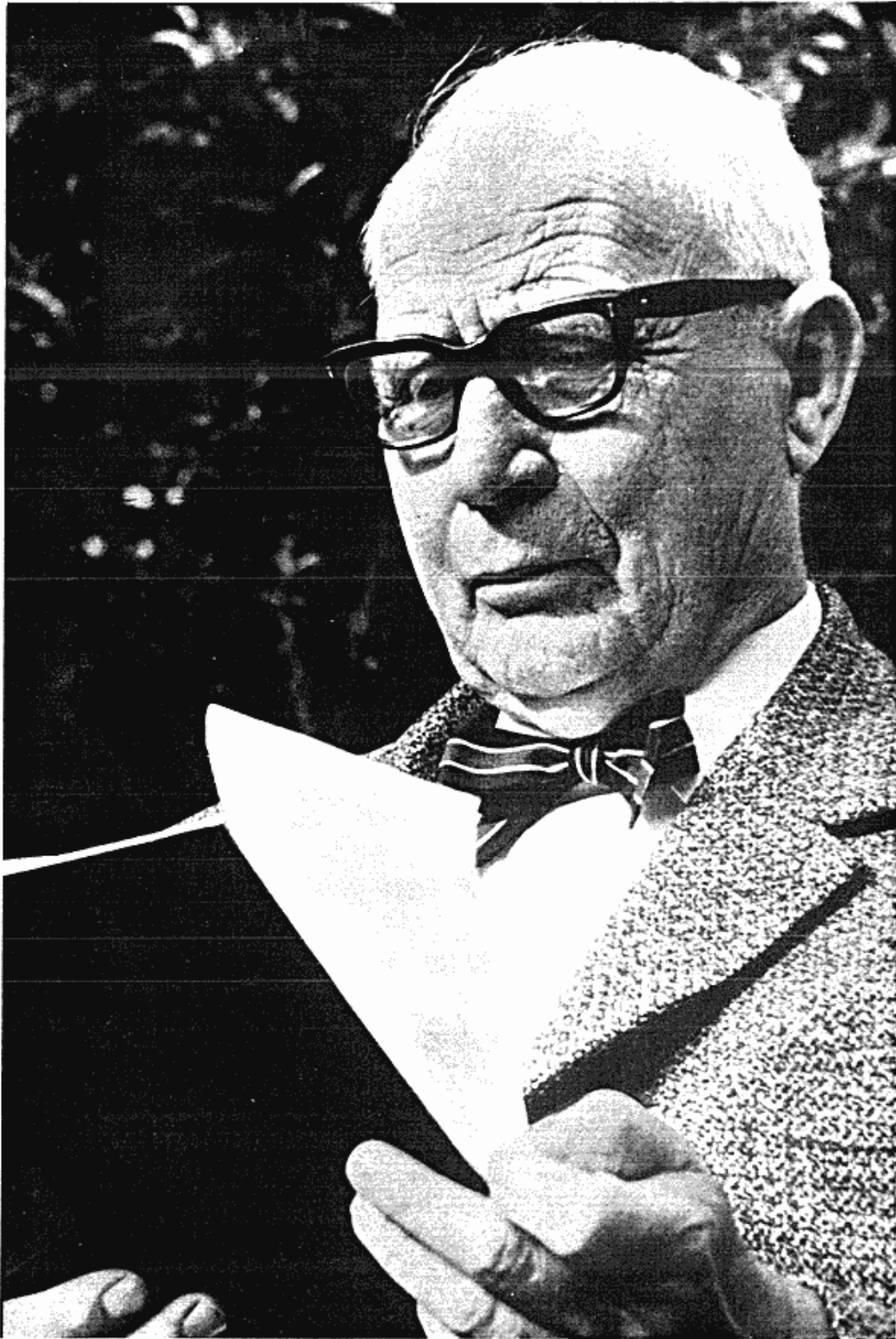
Jørgen Pedersen

1890 - 1973

George R. Stigler påviser i et af sine essays i samlingen *Essays in the History of Economics* (1965), at de fleste af de økonomer, der har ydet bidrag af afgørende betydning for den økonomiske teoris udvikling, har gjort deres hovedindsats, ikke i deres ungdom, men i en moden alder. Dette udsagn passer også på Jørgen Pedersen, omend det, i det mindste delvist, er betinget af specielle forhold. Jørgen Pedersen var 26 år, da han under 1. verdenskrig kom tilbage til Danmark fra USA. Efter nogen tids beskæftigelse som skov- og tørvearbejder blev han ansat i Overskyldrådet, og samtidig fulgte han et aftenkursus, hvorfra han bestod studentereksamen i 1921. Fire år senere bestod han statsvidenskabelig embedseksamen. Han var da 35 år. Fem år senere erhvervede han den statsvidenskabelige doktorgrad.

Bortset fra en anmeldelse var hans første bidrag til *Nationaløkonomisk Tidsskrift* en kort artikel i 1926 »Skat eller lån«. Her er både tankegang og terminologi endnu helt traditionel. Det siges, at enhver opkrævning af skatter begrænser både forbrug og opsparing; og videre, at den del af skatten, der tages fra opsparingen, naturligvis formindsker landets kapital. Hvis ligevægt på kapitalmarkedet skal opretholdes, må renten stige, idet der ellers vil opstå inflation. I artiklen konkluderes, at den væsentlige forskel på virkningen af skat og indenlandske lån er, at ved opkrævningen af skatter kan lovgivningsmagten fordele byrden således, som den finder det rigtigst, medens optagelse af lån væsentligt vil gå ud over den dårligst stillede del af befolkningen og vil have en tendens til at gøre de rige rigere og de fattige fattigere. Mere stimulerende og selvstændig er en næsten samtidig artikel i *Tilskueren*, hvor Jørgen Pedersen polemiserede mod den i samme tidsskrift fremsatte opfattelse, at samtidens økonomiske vanskeligheder og specielt arbejdsløsheden var en følge hovedsagelig af overbefolkning, der imidlertid, som Jørgen Pedersen påpeger, snarere måtte ventes at vise sig i lavere realløn og længere arbejdstid. Til forklaring af arbejdsløsheden henvises ganske kortfattet til den af deflationen forårsagede forhøjelse af reallønnen.

Disputatsen fra 1930 er ved sin fremdraging og omsorgsfulde bearbejdelse af erfaringsmateriale om den danske lønudvikling et arbejde af blivende værdi. Den indeholder tillige betragtninger f. eks. om bykonjunkturernes indflydelse på landarbejderlønnen, som Jørgen Pedersen i senere skrifter vendte tilbage til.

JØRGEN PEDERSEN

Jørgen Pedersen

1890 - 1973

George R. Stigler påviser i et af sine essays i samlingen *Essays in the History of Economics* (1965), at de fleste af de økonomer, der har ydet bidrag af afgørende betydning for den økonomiske teoris udvikling, har gjort deres hovedindsats, ikke i deres ungdom, men i en moden alder. Dette udsagn passer også på Jørgen Pedersen, omend det, i det mindste delvist, er betinget af specielle forhold. Jørgen Pedersen var 26 år, da han under 1. verdenskrig kom tilbage til Danmark fra USA. Efter nogen tids beskæftigelse som skov- og tørvearbejder blev han ansat i Overskyldrådet, og samtidig fulgte han et aftenkursus, hvorfra han bestod studentereksamen i 1921. Fire år senere bestod han statsvidenskabelig embedseksamen. Han var da 35 år. Fem år senere erhvervede han den statsvidenskabelige doktorgrad.

Bortset fra en anmeldelse var hans første bidrag til *Nationaløkonomisk Tidsskrift* en kort artikel i 1926 »Skat eller lån«. Her er både tankegang og terminologi endnu helt traditionel. Det siges, at enhver opkrævning af skatter begrænser både forbrug og opsparing; og videre, at den del af skatten, der tages fra opsparingen, naturligvis formindsker landets kapital. Hvis ligevægt på kapitalmarkedet skal opretholdes, må renten stige, idet der ellers vil opstå inflation. I artiklen konkluderes, at den væsentlige forskel på virkningen af skat og indenlandske lån er, at ved opkrævningen af skatter kan lovgivningsmagten fordele byrden således, som den finder det rigtigst, medens optagelse af lån væsentligt vil gå ud over den dårligst stillede del af befolkningen og vil have en tendens til at gøre de rige rigere og de fattige fattigere. Mere stimulerende og selvstændig er en næsten samtidig artikel i *Tilskueren*, hvor Jørgen Pedersen polemiserede mod den i samme tidsskrift fremsatte opfattelse, at samtidens økonomiske vanskeligheder og specielt arbejdsløsheden var en følge hovedsagelig af overbefolkning, der imidlertid, som Jørgen Pedersen påpeger, snarere måtte ventes at vise sig i lavere realløn og længere arbejdstid. Til forklaring af arbejdsløsheden henvises ganske kortfattet til den af deflationen forårsagede forhøjelse af reallønnen.

Disputatsen fra 1930 er ved sin fremdragning og omsorgsfulde bearbejdelse af erfaringsmateriale om den danske lønudvikling et arbejde af blivende værdi. Den indeholder tillige betragtninger f.eks. om bykonjunkturernes indflydelse på landarbejderlønnen, som Jørgen Pedersen i senere skrifter vendte tilbage til.

Men det teoretiske hovedafsnit, hvis hovedkonklusion er negativ med hensyn til mulighederne for at opstille en generel løn teori, vidner endnu ikke om den originalitet og idérigdom, der gav Jørgen Pedersens senere arbejder deres stærkt personlige præg.

Som for mange andre blev det det internationale konjunktursammenbrud ved 1930'ernes begyndelse, der stimulerede Jørgen Pedersen til en gennemgribende nytænkning om økonomisk-politiske problemer. Det i væsentlige bestanddele færdige resultat heraf fremkom som bidrag til festskriftet for Gustav Cassel i 1933, hvortil et foredrag i Nationaløkonomisk Forening 1932 »Kredit og valuta« delvis kan betragtes som forarbejde. I festskrift-afhandlingen »Economic Stabilization« siges det indledningsvis, at stabilisering af prisniveauet eller af en vis gruppe af priser næppe kan være et mål i sig selv, hvorimod der må være almindelig enighed om det ønskelige i at stabilisere den økonomiske aktivitet og specielt beskæftigelsen. I denne forbindelse fremsættes den i det omtrent samtidige bidrag til festskrift til Harald Westergaard mere udførligt udarbejdede tese, at på grund af prisbevægelsernes uensartethed er det illusorisk at tale om et almindeligt prisniveau. Derimod er det af interesse at sondre mellem på den ene side de, navnlig nedad, trægt bevægelige priser og på den anden side de fleksible, konjunkturfølsomme priser, der udgør en del af de (ved faste valutakurser) internationalt bestemte priser. I 1932-foredraget leder en udførlig diskussion af købekraftsparitetsteorien frem til, at det indenlandske prisniveau, hvorom teorien taler, må - hvis teorien skal have et reelt indhold - være lønniveauet. Denne opfattelse fremstilles mere udførligt i 1939-afhandlingen »Das Gleichgewicht der Wechselkurse und seine Bestimmungsgründe«.

Afhandlingen i Cassel-festskriftet analyserer stabiliseringsproblemet, først under faste, derefter under variable valutakurser. Med udgangspunkt i en kritik af Wicksell's penge teori diskuteres mulighederne for ved kreditpolitikken at styre prisudviklingen og aktiviteten. Selvom det - måske realistisk - antages, at en kreditbegrænsning altid kan drives så vidt, at prisstigningen standses, fører en sådan politik ikke til en ny, stabil situation. Der vil snarere indtræde en vending af tendensen i pris- og aktivitetsudviklingen, således at en kumulativ kontraktion fremkaldes. Og under depression med ugunstige profitforventninger kan rentesækning være et ganske uvirksomt middel til at standse et fald i de fleksible priser og hæve aktiviteten. Hertil kommer den forudliggende vanskelighed for centralbanken ved gennem sin kreditpolitik at sænke kapitalmarkedets rente og dermed påvirke de langsigtede investeringer. Dette er en følge af, at den lange rente vil være stærkt bundet til det tidligere almindelige niveau - jfr. begrebet liquidity trap i den tre år senere *General Theory*.

Men under faste valutakurser giver heller ikke finanspolitikken tilstrækkelige muligheder for at styre udviklingen og specielt ikke i debitorlande under en international kontraktion - det ville kræve en grad af internationalt samarbejde, som har vist sig uopnåelig. Det var tænkeligt, at problemerne kunne løses ved indgreb over for de trægt bevægelige priser, og det vil her først og fremmest sige lønningerne; men mulighederne for i praksis at gennemtvinge lønreduktioner er ubetydelige.

Derimod er mulighederne for økonomisk stabilisering til stede under bevægelige valutakurser, hvormed ikke nødvendigvis menes frit fluktuerende kurser, men eventuelt kurser der helt eller delvist styres af myndighederne, der da til dette formål må være i besiddelse af betydelige valutaeserver. Det opstilles som stabiliseringspolitisk program, at indkomstniveauet, nærmere betegnet lønniveauet, skal holdes konstant, således at ændringer i reallønnen finder udtryk i modgående prisbevægelser. Under dette system ville kreditpolitikken spille en langt mere beskedne rolle end under guldfoden. Det angives som kreditpolitikens opgave under en international kontraktion ikke at søge at nedpresse omkostningsniveauet og særlig lønningerne, men alene at tilvejebringe ligevægt mellem opsparing og investering og muliggøre sådanne valutakurser, som er nødvendige for at sikre den normale beskæftigelse af de produktive ressourcer. Men - siges det - den i den vestlige verden udbredte pengeillusion skaber store vanskeligheder. Vil det ikke være nødvendigt, hvis store lønstigninger skal undgås, at holde den økonomiske aktivitet på et lavt niveau? I så fald er der ikke noget bedre at foreslå end at lade staten kontrollere fagforeningerne og deres lønpolitik. Dette medfører naturligvis vanskeligheder af principielt samme art som under faste valutakurser. Dog må man mene, at mindre vidtgående indgreb vil være påkrævet for under fleksible kurser at holde konstante lønninger end for, under faste kurser, at gennemtvinge lønnedsættelser. Så vidt det kan ses, findes der under det nuværende samfundssystem ikke noget andet alternativ til et system med bevægelige valutakurser end faste valutakurser kombineret med offentlig kontrol af monopolistiske priser og særlig lønningerne, som efter omstændighederne indebærer en tvangsnedsettelse eller -forhøjelse. Hvis det konkluderes, at begge systemer er utopiske, så er økonomisk stabilisering utopisk.

I de her refererede arbejder er den opmærksomhed, der ofres finanspolitikken, ret sparsom, og en passus i 1932-foredraget i Nationaløkonomisk Forening lader ane, at Jørgen Pedersen på dette tidspunkt endnu delvis var bundet af traditionel finanspolitisk teori. Krisepolitikken giver imidlertid Jørgen Pedersen, der fra 1930 var økonomisk medarbejder ved *Berlingske Tidende*, anledning

til i en række artikler og kronikker at optage de finanspolitiske problemer til analyse, begyndende med artiklen fra 1931 »Et middel mod krisen« om Bertil Ohlin's forslag om et skattefrit år som middel til at stimulere forbruget og dermed hæve den økonomiske aktivitet. Som kulmination af dette arbejde med finanspolitikken fremkom 1937 den skelsættende afhandling i *Weltwirtschaftliches Archiv* »Einige Probleme der Finanzwirtschaft«. Med udgangspunkt i en påvisning af den vildledende karakter af analogislutninger fra privat til offentlig virksomhed, og mere specielt påvisning af, at en indenlandsk statsgæld ikke udgør et egentligt gældsforhold i sædvanlig forstand, opstilles finanspolitikken virkninger på den økonomiske aktivitet og fordelingen i den private sektor som det rationelle kriterium for finanspolitikken. Afhandlingens konklusioner er her væsentligt mere radikale end de af Myrdal tre år tidligere formulerede. Med rette kunne Jørgen Pedersen senere henvise til denne afhandling som den første, i hvilken det nutidige syn på finanspolitikken var fremstillet med fuld konsekvens.

Analysen af finanspolitikken muligheder som aktivitetsregulerende instrument måtte naturligt modsvares af en nærmere præcisering af kreditpolitikken begrænsede egnethed som middel til korttidsregulering af den økonomiske aktivitet, som blev givet i definitiv form i 1951-afhandlingen »Credit Policy Reviewed« i *Weltwirtschaftliches Archiv*. Byggende bl.a. på den undersøgelse af de danske bankers reaktionsmåde, som Jørgen Pedersen (i samarbejde med Carl E. Sørensen) kort forinden havde gennemført, konkluderes, at bankerne ikke ved at variere udlånsrenten kan regulere omfanget af deres udlån. Efterspørgslen efter bankkredit er en funktion af profitforventningerne og af kapitalmarkedets rente, hvorimod variationer i bankernes udlånsrente inden for relevante grænser er af underordnet betydning. Omfanget af bankernes udlån bestemmes derfor enten passivt af efterspørgselen eller, hvis bankernes likviditet er anspændt, ved kreditrationering, som imidlertid er skadelig ved at føre til misallokation af ressourcer og befordre konkurrencebegrænsning. I lighed med hvad der på andre markeder anses for den selvfølgeligelige hovedregel, må den generelle retningslinie derfor være, at bankerne sættes i stand til at imødekomme enhver efterspørgsel, der er villig til at betale markedsprisen og tilbyde betryggende sikkerhed.

Konsekvensen heraf er dog ikke, at kreditpolitikken generelt må opgives som middel til styring af investeringen og den økonomiske aktivitet og erstattes af direkte investeringskontrol, men derimod at styringen må ske ved centralbankens køb og salg i det åbne marked i stedet for ved rationering. Følgen heraf er atter, at kreditpolitikken er utjenlig som middel til korttidsregulering af den

økonomiske aktivitet, hvor dens rolle må overtages af finans- og valutakurspolitikken - eftersom open market operations med det formål at styre kort-tidsvariationer i aktiviteten har ødelæggende virkninger ved at fremkalde voldsomme kapitalgevinster og -tab. De videre implikationer er, dels at centralbankens rentepolitik må føres ud fra hensynet til balancen på længere sigt mellem investering og opsparing, dels at centralbanken må undlade rationering af sin kreditgivning til forretningsbankerne for at afværge, at de selv underkaster deres kunder kreditrationering. En hovedfordel ved en sådan udformning af kreditpolitikken ville være, at bankerne i langt højere grad end ved den nu almindelige anvendelse af kreditrationering ville være i stand til at finansiere oprettelsen af nye virksomheder, således at økonomisk ekspansion i mindre grad koncentreredes om bestående virksomheder, der er i stand til at selvfinansiere deres investeringer. Ud fra hensyn til både effektiviteten og den økonomiske fordeling er det ønskeligt, at udøvelsen af økonomisk talent ikke hæmmes af manglende adgang til kredit.

I *Pengeteori og Pengepolitik* - første udgave 1944, anden udgave 1948 - sammenfattede Jørgen Pedersen sine pengeteoretiske anskuelser med tilføjelse af nye og udførligere udarbejdelse af tidligere antydede elementer. Således præciseres, at det ved betalingsmiddelesterspørgsels renteafhængighed drejer sig ikke om selve renteniveauet, men om dets afvigelse fra det forventede fremtidige niveau, som atter er baseret på det fra fortiden tilvante. Videre - og vigtigere - siges det, at renten ikke kan indpasses som variabel i et system, der beskriver ligevægtsbetingelserne for priser og mængder af varer og ydelser (2. udg., s. 98). Rentefoden er således exogen, dvs. en uden for systemet, nemlig af de offentlige myndigheder, bestemt størrelse. Denne distancering fra klassisk og neoklassisk - og moderne monetaristisk - teori begrænses dog straks efter ved henvisning til den indskrænkning af myndighedernes valgfrihed, som virkningerne af renteniveauets fastlæggelse indebærer: et højt renteniveau fører til en politisk inacceptabel arbejdsløshed, og et lavt renteniveau medfører overekspansion af den samlede efterspørgsel og dermed stærke inflatoriske tendenser. Herved kommer man til, at de af traditionel teori påpegede rentebestemmende faktorer: kapitalens grænseeffektivitet og opsparingstilbøjeligheden, dog er relevante for renteniveauets højde. Men dette indebærer ikke den klassiske eller neoklassiske renteteoris gyldighed. Thi dels har lønniveauet ikke den i disse teorier forudsatte fleksibilitet, dels indeholder systemet ikke som antaget af neoklassikerne selvregulerende kræfter, der bestemmer et ligevægtsniveau for renten og den økonomiske aktivitet - der skal en regulerende myndighed til at fastlægge systemets tilstand.

En central plads i Jørgen Pedersens model indtager redegørelsen for prisdannelsen - omkostningsteorien - hvorefter priserne bestemmes af lønniveauet, effektiviteten og monopolelementet. Sidstnævnte beror på sociologiske og psykologiske forhold; effektiviteten afhænger af den tekniske viden og det materielle produktionsapparat, der er til rådighed, og er tillige en aftagende funktion af beskæftigelsen, således at det nominelle lønniveau resterer som det specifikke monetære element i prisdannelsen. Redegørelsen for prisdannelsen - såvel som i øvrigt modellen som helhed - er åbenbart drastisk forenkende; men det er en konstruktion, som for mange formål udgør en optimal kombination af overskuelighed og realisme, og som Jørgen Pedersen anvendte med virtuositet i analysen af økonomisk-politiske problemer. Den kunne dog give anledning til mindre frugtbare diskussioner med fagfæller, der anså andre forudsætninger og andet abstraktionsniveau for mere rimelige.

I nær sammenhæng med pristeorien står den hos Jørgen Pedersen skarpt optrukne sondring - der teorihistorisk kan føres tilbage i al fald til Cantillon - mellem på den ene side de kontraktligt fastsatte indkomster, først og fremmest lønmodtagernes, og på den anden side de som et residual fremkommende foretagerindkomster. Foretagerindkomsten karakteriseres således:

Det karakteristiske ved foretagerindtægten er, at den ikke er kontraktmæssigt eller takstmæssigt fastsat, men er en residual størrelse. Den kan derfor ikke være umiddelbart bestemt af foretagerne på samme måde som løn og renteydelse. Den må i et givet øjeblik i væsentlig grad bero på andres dispositioner end foretagernes. Ganske vist har foretagerne en forestilling om, hvor stor den indkomststrøm bør være, og dens faktiske størrelses afvigelse fra den som norm betragtede vil øve indflydelse på deres dispositioner; men strømmens volumen i et givet øjeblik har foretagerne ingen indflydelse på. Den må altså være umiddelbart bestemt ved andre gruppers handlinger. [*Pengeteori og Pengepolitik*, 2. udg., s. 25].

Denne sondring måtte få en fremtrædende plads i Jørgen Pedersens bidrag til efterkrigstidens inflations- og indkomstpolitiske debat. I forbindelse med kritikken af det såkaldte samordningsudvalgs betænkning argumenterede Jørgen Pedersen mere udførligt for sondringens betydning. Anledningen var med Jørgen Pedersens ord:

at udvalget altid i samme åndedræt som det taler om pengelønsniveauet nævner avanceniveauet. På intet punkt er udvalget mere konsekvent end på dette, at man aldrig kan nævne lønninger uden at nævne avancer, aldrig kan tale om lønindkomster uden at nævne erhvervsindkomster, når man drøfter den mekanik, som bestemmer omkostningsudviklingen i samfundet. [*Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1954, s. 233].

Kritisk vendt herimod sammenfatter Jørgen Pedersen sin opfattelse i fem punkter: (1) Arbejdslønnen er kontraktmæssigt fastsat til et beløb pr. tidsenhed uanset arbejdsprocessens forløb og produktets værdi, hvorimod de erhvervsdrivendes indtægt først bestemmes efter arbejdsprocessens afslutning som forskellen mellem salgsprovenu og de udgifter, der har været forbundet med salgsprovenuets fremskaffelse. (2) Den selvstændige næringsdrivende kan i visse tilfælde selv bestemme prisen på sit produkt, men ikke hvor mange enheder han får solgt til denne pris. Han kan således hverken alene eller ved overenskomst med andre fastsætte sin indkomst. (3) I de tilfælde hvor salgsprisen sættes af den erhvervsdrivende, sker det på grundlag af markedsforholdene for salgsprodukter og indkøbte produktionsfaktorer samt de tekniske betingelser, hvorunder virksomheden drives, og mulighederne for offentlige indgreb i prisdannelsen. Når en virksomhed har fastsat prisen under hensyn til disse forhold, vil enhver ændring i prisen, så længe de nævnte forhold er uændrede, give et ringere resultat. Motivet til ændring af prisen må da komme fra ændringer i et eller flere af de nævnte forhold, f. eks. arbejdslønnen, og enhver ændring som foretages får indflydelse på indkomstfordelingen i samfundet. (4) Derimod kan lønniveauet i et lukket samfund arbitrært sættes op eller ned, uden at det får indflydelse på indkomstfordeling eller beskæftigelse. Grunden hertil er, at lønnen er selvfinansierende: den optræder samtidig som indtægt og omkostning og med samme vægt. (5) I en åben økonomi med faste valutakurser er prisforholdene på verdensmarkedet delvis bestemmende for priserne i indlandet, og her vil en arbitrær lønforhøjelse føre til forringet valutabalace samt formindsket efterspørgsel efter arbejdskraft. Tilsvarende virkninger fremkommer ikke, hvis der sker ændring i priser, der er fastsat af erhvervsdrivende med en monopolistisk markedsposition. En forhøjelse af sådanne priser behøver hverken påvirke betalingsbalancen eller beskæftigelsen negativt. Det eneste sikre er, at der kommer en virkning på indkomstfordelingen, og at andre grupper i samfundet ikke kan neutralisere disse virkninger ved at ændre deres egne salgspriser.

Også den ti år senere anmeldelse af 1966-betænkningen *Inflationens årsager* indeholder en instruktiv redegørelse for omkostningsteorien og for lønmodtager- og foretagerindkomsters principielt forskellige stilling i prisdannelsesprocessen.

Den generelle fremstilling i *Pengeteori og Pengepolitik* supplerede og underbyggede Jørgen Pedersen med historiske analyser, af hvilke den ubetinget betydningsfuldeste er den i 1964 publicerede undersøgelse (i samarbejde med Karsten Laursen) af den tyske inflation 1918-1923. Undersøgelsen foretager en totalrevision af opfattelsen af den tyske inflations såvel umiddelbare som mere

langsigtede virkninger. Dette vil fremgå af nedenstående, her oversatte, citat fra bogens indledende, første kapitel:

Ikke blot svigtede samtidens pengeteori som et middel til udformning af en rationel politik for Tyskland; men den påvirkede også den økonomiske politik i de største og økonomisk mest betydningsfulde lande, en politik som ikke blot forårsagede økonomisk ruin i disse lande, men som yderligere forværrede forholdene i Tyskland og andre af de besejrede lande, der var for fattige til at følge den ortodokse politik. . . . Vi skal vise, at den tyske inflation indtraf fordi de ofre, som en politik byggende på den herskende pengeteori ville kræve, havde været uoverkommelige. Vi skal yderligere hævde, at inflationen var langt at foretrække for den efterfølgende instabilitet og andre onder . . . som skyldtes ikke inflationen, men de foranstaltninger, der indførtes for at bekæmpe den. Det var en fejlagtig pengeteori, der tilskyndede de angelsaksiske lande og med dem de neutrale i Nordvesteuropa til kort efter den første verdenskrig hensynsløst at balancere deres budgetter, hensynsløst at undertrykke den økonomiske ekspansion for at hindre priserne i at stige og for at vende tilbage til førkrigspariteten over for dollar. Som vi skal søge at vise, bidrog denne politik faktisk til at styrke de inflatoriske tendenser i Tyskland. Det var også på grund af en forfejlet fortolkning af den faktiske udvikling at forsøget på at genopbygge pengevesenet i Tyskland, Østrig og andre østeuropæiske lande førte til foranstaltninger, som forårsagede yderligere ødelæggelse og spændinger med skæbnesvangre virkninger langt ud i fremtiden. Det skyldtes ydermere misforståelsen af den tyske inflations årsager og følger, at en lang række regeringer og særlig den britiske og tyske blev paralyseret i deres bestræbelser for effektivt at modvirke den forstyrrelse af den internationale økonomi, som forårsagedes af det amerikanske korstog mod spekulatøren på New Yorks børs i årene efter 1924. Inflationsfrygten hindrede Weimar-republikkens regeringer i efter 1929 at træffe effektive foranstaltninger for at gøre en ende på depressionen, og det var dette der førte til det tyske politiske og sociale systems sammenbrud.

Særlig bemærkelsesværdigt er i analysen af inflationens umiddelbare følger redegørelsen for virkningerne på indkomstfordelingen, som ved at betone aktivitetsniveauets betydning for befolkningens erhvervs muligheder og den sociale mobilitet kommer til konklusioner, der afviger stærkt fra den traditionelle opfattelse.

Omend den pengeteoretiske og -politiske problemkreds klart var Jørgen Pedersens hovedinteresse, ydede han en lang række vigtige pris- og fordelings-teoretiske bidrag, nogle med dominerende empiriske indslag som analysen af det engelske smørmarked (1937) og *An Analysis of Price Behaviour* (1938, sammen med O. Strange Petersen), der for varemarkederne er sidestykke til disputatsen; andre med nær tilknytning til makroøkonomiske problemer, således artik-

ler om boligmarked og boligpolitik og om udligning af lønniveauet i landbruget og andre erhverv.

Artiklen fra 1935 »En studie i ejendomspriser« havde som udgangspunkt den fra flere sider udtalte forundring over, at priserne på landbrugsejendomme under krisen tilsyneladende langt fra var faldet svarende til nedgangen i landbrugets indtjening, hvilket tolkedes som udslag af økonomisk irrationalitet. Artiklen påviste, at den enkle forklaring var forringelsen af landmændenes alternative indtjeningsmuligheder som følge af krisen og den dermed følgende arbejdsløshed. Den pris, en fornuftig køber vil betale for en landbrugsejendom, afhænger ikke af den absolutte samlede indtjening, han ville kunne opnå fra den, men beror på forskellen mellem hans nettoindtægt som ejer af det pågældende brug og uden dette. Denne forskel var på grund af de samtidigt forringede indtjeningsmuligheder i andre erhverv ikke mindsket i samme takt som den forventede samlede indtjening. Dette er en enkel forklaring og indlysende - når først den er udtalt og indset. Og typisk for Jørgen Pedersens forfatterskab er netop denne evne til at give ny og dog enkel indsigt. Det er den originale bevælses kendetegn.

Denne egenskab kunne forvolde kommunikationsvanskeligheder i forhold til såvel begyndende studerende ved universitetet som kolleger. I diskussionen efter Jørgen Pedersens bidrag til IEA-konferencen i Helsingør om Inflation udtalte Haberler, at »professor Pedersen's paper abounded in paradoxes, which made it almost impossible to discuss.« (*Inflation*, ed. by D. C. Hauge, 1962, s. 453). På den vanetænkende kan sund fornuft virke meget forvirrende; eller, som det engang udtryktes - noget brutalt - i *Kritisk Revy*: idioter anser fornuft for en slags teori.

I helt usædvanlig grad danner Jørgen Pedersens forfatterskab et harmonisk hele, hvor der - som de senere års vægtige bidrag til EF-debatten er eminente eksempler på - hverken i sigte eller fremstillingsform består noget skarpt skel mellem de videnskabelige afhandlinger og de utallige bidrag til den løbende økonomisk-politiske debat. Ikke mindst disse sidste bærer præg af Jørgen Pedersens - med årene ikke blot usvækkede, men skærpede - evne til at finde frem til, analysere og klart fremstille et problems essentielle elementer.

I alt er det fundamentale udgangspunkt en liberal-individualistisk opfattelse, hvor individets velfærd og frihed er det dominerende hensyn.

For mange stod Jørgen Pedersen som eksponent for det gammelliberale samfundssyn, men denne opfattelse er ubegrundet. Med hans egne ord:

Det var . . . skæbnesvangert, at den liberale Ordnings Forkæmpere, baade i Bevægelsens første Dage og senere, havde den Tro, at det økonomiske Livs selvregulerende

Kræfter var stærke nok til i det væsentlige at sikre den fulde Udfoldelse af de produktive Kræfter i Overensstemmelse med de enkelte Menneskers Ønsker.

Videre:

I det hele taget var det en Ulykke, at Forkæmperne for den liberale Ordning betragtede den som en »naturlig« Ordning, som det var en Helligbrøde at forgribe sig paa. Det er ikke i mine Øjne noget centralt ved en liberal Ordning, navnlig naar man ser den i Forhold til det forudgaaende autoritativt regulerede System, at Staten skal afholde sig fra ethvert Indgreb bortset fra Retsbeskyttelse. Det centrale er derimod, at *Individet og dets Interesser bliver Formålet, hvortil alle Institutioner kan tjene, . . .*

Således skrev han i afhandlingen »Om Aarsagerne til det liberale Samfundssystems Sammenbrud« 1948, s. 39-40. Og i en artikel i *Jyllandsposten* 27.9.1965 »Uddannelse og rentabilitet«:

For mig står det som målet, at staten såvidt menneskeligt muligt indretter forholdene således, at enhver kan få mulighed for at udnytte sin arbejdskraft og sit initiativ i den udstrækning, han eller hun ønsker, men nationalproduktets størrelse har ingen interesse. Hvem der vil udbyde sin arbejdskraft på markedet og hvormegen, om han foretrækker pengeindtægt for mere fritid eller omvendt, står for mig som noget, der må være den enkeltes sag. At tale om, at man må se at få »de sidste reserver« f.eks. gifte kvinder ud på arbejdsmarkedet, eller at vi må importere fremmede arbejdere for at forøge nationalproduktet forekommer mig umoralsk. [citeret efter *Økonomisk Politik, 1960-1970*, s. 98-99].

Et centralt tema i hans forfatterskab var analysen af de økonomisk-politiske indgreb, som kunne supplere og modificere kræfternes frie spil. Som omtalt andetsteds, var det vel i første række de generelle penge-, finans- og lønpolitiske styringsmekanismer, der havde hans interesse, dvs. sådanne instrumenter, som var egnede til at regulere den økonomiske aktivitet uden særlige virkninger for allokation og fordeling. Det er utvivlsomt, at Jørgen Pedersen prioriterede fuld beskæftigelse højest blandt den økonomiske politiks mål, jfr. f.eks. hans essay om *Fuld Beskæftigelse og Økonomisk Tryghed*, som han skrev i den studenterløse tid i 1944 ud fra den korrekte forventning, at efterkrigstidens demobilisering ikke ville forløbe uden tilbageslag i beskæftigelsen.

Imidlertid indså han tidligt, at laissez-faire økonomien havde andre skavanker end fraværet af en automatisk tendens til fuld beskæftigelse. I *Berlingske Tidende* 11.3.1930 »Liberalismen« skrev han f.eks.:

Det vil altså ses, at der kan være anledning nok til at gribe ind, men dermed er spørgsmålet, om man bør, og hvorledes man bør gribe ind, jo ikke afgjort. Der er

endnu et vigtigt spørgsmål tilbage, nemlig om man ved statsindgreb kan opnå et bedre resultat end ved at lade prissystemet virke i frihed.

Man kan ikke her hjælpe sig med fraser som den, at den private kun producerer for profit, mens staten, når den driver økonomisk virksomhed, producerer for forbruget, for, . . . den private forretningsmand garanterer med sin økonomiske eksistens, at folk har brug for det, han frembringer, da han i modsat fald vil gå fallit, mens staten på skatteydernes bekostning gennem lange tider kan producere ting, som ingen vil bruge. Det er også parodisk, når folk råber om statsindgreb mod monopoler samtidig med, at de bidrager til ved told at holde monopolpriserne oppe. [Citeret efter *Udvalgte kronikker og artikler* 1960, s. 22.]

Og i 1948:

Vi har imidlertid set, at det centrale i den liberale Ordning ikke er, at Staten holder Fingrene væk fra det økonomiske Liv, men derimod, at Omkostningsprincippet i den tidligere angivne Betydning realiseres. Dette sker ikke automatisk, hvor Prisdannelsen foregaar under mere eller mindre monopolistiske Vilkaar. Følgen heraf bliver, at Staten under den liberale Ordning netop maa gribe ind paa disse Omraader for at virkeliggøre Omkostningsprincippet.

Men:

At gennemføre denne Kontrol er uhyre vanskeligt. [Anf. arb. 1948, s. 48-49].

Disse vanskeligheder foranledigede dog aldrig Jørgen Pedersen til nærmere at studere konsekvenserne af ufuldkommenheder på markedet.

Men selv en økonomi med fuld beskæftigelse og realisering af omkostningsprincippet var ikke i Jørgen Pedersens øjne den bedste af alle verdener. Således skriver han bl.a. om indkomstfordelingsspørgsmålet:

For det første tildeles Ejerne af de materielle Produktionsmidler, Jord, Bygninger m.v., som vi har set, en Andel i Produktionsresultatet ganske efter samme Principper som dem, der indsætter deres Arbejdsydelse. Men dette at være Ejer af en Ting er jo ikke at producere, og Jorden eller de andre materielle Produktionsmidler producerer heller ikke. Produktion er en aktiv Virksomhed, den kan kun udøves af Mennesker. Følgelig kan det aldrig være retfærdigt i Betydningen Ydelse for Ydelse, at der tilregnes disse materielle Produktionsmidler nogen Andel i Produktionsudbyttet, eller at der tilfalder deres Ejere en saadan i deres blotte Egenskab af Ejere. Skal Retfærdigheden ske Fyldest, maa hele Produktionsudbyttet tilfalde de Mennesker, der har gjort en personlig Indsats af Hensyn til Produktionen og i Forhold til Størrelsen af denne Indsats. [Anf. arb. 1948 s. 43].

Ud fra samme filosofi analyserede han senere de fordelingsmæssige konsekvenser af den tyske inflation efter 1. verdenskrig.

Imidlertid nærde Jørgen Pedersen ingen overdrevne forestillinger om indkomstbeskatningens egnethed som fordelingspolitisk instrument, hvorimod han hyppigt argumenterede for en inddragelse af *rents* og en stramning af formuebeskatningen. I 1930 skrev han således:

. . . en gennemført liberal politik kræver, at indtægten af naturkræfterne, det vi sædvanlig kalder jordrenten, konfiskeres af det offentlige. Men selv om man gør dette, bliver forholdene ikke så harmoniske eller retfærdige, som teorien forudsætter, thi den kræver i virkeligheden en meget jævn indkomstfordeling. [Anf. arb. s. 21].

Endelig bør man nævne, at selv om Jørgen Pedersen i sine sidste år gjorde sig til talsmand for betalingsprincippet genindførelse på mange områder, var han dog tilhænger af, at en række ydelser burde stilles gratis til befolkningens rådighed. Om sundhedsvæsenet skriver han bl.a.:

Alle anerkender, at enhver Borger, hvor fattig han end er, i Menneskelighedens og Samfundssolidaritets Navn bør have Adgang til Lægehjælp og Hospitalsbehandling og til rimelig Forsørgelse i Tilfælde af Invaliditet. Vi anerkender ogsaa, at mange ikke uden for store Afsavn kan betale de Præmier, som er nødvendige til, at dette Maal kan naas ved egen Foranstaltning, og det offentlige betaler da i mange Tilfælde Præmierne. [Anf. arb. 1948, s. 50].

Og om uddannelse:

Et andet Grundelement i liberal Tankegang er, at alle Individier skal have Lov til paa lige Fod at konkurrere om Udnyttelsen af de økonomiske Muligheder. Dette maa berettige til, at Staten tilvejebringer Muligheder for gratis elementær Uddannelse og til Indførelse af Undervisningstvang, samt til at det gøres muligt for egnede ubemidlede at opnaa højere Uddannelse, noget der faktisk er almindelig Enighed om. [Anf. arb. 1948, s. 42].

Men:

Vil man en ligestilling i konkurrencen om alle erhvervsmuligheder i samfundet, og det vil alle, så kræves der ikke andet end, at enhver kan opnå lån på de almindeligt gældende betingelser til dækning af uddannelsesomkostningerne«. [*Jyllandsposten* 2.10.1966, »Studentertiløb og alt det«, citeret efter »Økonomisk Politik 1960-1970«, s. 135].

Jørgen Pedersen ville ikke have kunnet bestå en eksamen i pædagogik for universitetslærere. For den pædagogisk strømlinede undervisningsform havde han kun ringe evner. Hans tavleorden var slet, hans grafiske fremstillinger var

i bedste fald uoverskuelige, og den kærlighed, han i sine sidste lærerår nærrede til projektorer og båndmaskiner, var ikke just lykkelig. Men han ydede en enestående indsats som lærer og vejleder for de økonomistuderende.

Det var formentlig også nemmere at fange studenternes interesse dengang, hvor aktuelle økonomiske problemer følte mere presserende. Bl.a. takket være Jørgen Pedersens videnskabelige virke var årene fra 1930'ernes begyndelse en spændende epoke i den økonomiske teoris historie. Mere realitetsbetonet end måske på nogen anden tid, før og senere. Vi tænker her naturligvis specielt på Keynes' og Jørgen Pedersens egen påvisning af markedsmekanismens uformulering med hensyn til at sikre fuld beskæftigelse, men også på diskussionen om betingelserne for en optimal ressourceanvendelse.

På denne baggrund kan det ikke undre, at opretholdelse af fuld beskæftigelse og iagttagelse af forbrugernes suverænitæt i Jørgen Pedersens øjne var et kategorisk imperativ for den økonomiske politik. Efter hans mening hørte demokrati og et frit forbrugs- og beskæftigelsesvalg organisk sammen, og af denne holdning og de økonomiske vilkår, som herskede i den periode, udsprang en undervisning, som i eminent grad var engageret og orienteret mod samfundets problemer. Der var jo nok at tage fat på: Federal Reserve's korstog mod børspekulationen, New Deal, de ledige penge, den større eller mindre depression frem til 1958, afviklingen eller den manglende afvikling af besættelsestidens restriktioner, bl.a. på boligområdet, Fællesmarkedets landbrugsordning og pristalsreguleringen, for blot at nævne et lille udpluk af de spørgsmål, der interesserede ham, og som han diskuterede med studenterne.

Men den løbende diskussion af aktuelle problemer, som var et særkende for Jørgen Pedersens undervisning, var ikke uforenelig med en systematisk indlæring af økonomisk teori. Den betød, at studenterne altid forstod den praktiske nytte af at forsøge at trænge til bunds i en teoretisk sammenhæng. Men det var ikke blot det virkelighedsnære sigte med den teoretiske undervisning, som engagerede deltagerne. Væsentligt var også, at Jørgen Pedersen formåede at bi-bringe studenterne en følelse af at befinde sig på vandring langs forskningsfronten, hvor ingen skanser var så befæstede, at det ikke var umagen værd at prøve at indtage dem. Også på det punkt var det formentlig nemmere dengang, da man i et forholdsvis adstadigt tempo kunne nå at skridte det meste af fronten af i løbet af 3-4 semestre. Måske ikke helt ud i hjørnerne, hvor vindmøllerne stod, thi mod dem kæmpede Jørgen Pedersen aldrig. De få, som kan have følt sig som Don Quixote'r i forhold til Jørgen Pedersens strategi, vil dog vide, at han omfattede dem med inderlig sympati og respekt.

Hans dybe interesse for virkeligheden gav sig ikke blot udtryk i den daglige

undervisning; han hørte også i den til eksamen. Foran ham på det grønne bord lå ofte avisudklip med udtalelser af politikere, eller kolleger for den sags skyld, som han bad eksaminanden kommentere. På et sådant spørgsmål var det ikke svært at komme i gang, når man erindrede sig et af Jørgen Pedersens yndlingscitater: »Det står skrevet; ergo er det løgn«. De fleste kom også pænt fra at argumentere for denne konklusion, fordi den teoribygning, man havde lært hos Jørgen Pedersen, var skabt til anvendelse på praktiske problemer. Og just dette var hans adelsmærke som underviser.

Det skal ikke bestrides, at han bibragte sin studenter en forenklet opfattelse af den økonomiske virkelighed, men mon ikke de fleste af hans elever, som senere har beskæftiget sig med økonomisk teori, har opdaget, at Jørgen Pedersen var langt mere »sophisticated«, end de engang troede.

Jørgen H. Gelting og Karsten Laursen.